

“เล่าข่าว” ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวนาอีสาน

สุนิตย์ เหมนิล^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาภูมิปัญญาและความเชื่อของชาวนาอีสานในการก่อสร้าง เล้าข้าว วิธีการศึกษา คือ ศึกษาจากเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลมาจำแนกหมวดหมู่ ให้ความสำคัญเชื่อมโยงความสัมพันธ์ สร้างข้อสรุป และนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า เล้าข้าวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชาวนาอีสาน การก่อสร้างต้องเลือกวัสดุที่มีคุณภาพดีและต้องคำนึงถึงครรลองปฏิบัติที่ได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อน เช่น รูปทรง โครงสร้าง การวางตำแหน่งและการหันทิศทาง ตลอดจนห้ามต่อเกยและนำวัสดุที่เคยสร้างเป็นเล้าข้าวมาทำเป็นที่อยู่อาศัย ทั้งนี้ในปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวนาอีสานได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้ค่านิยมใหม่ได้ทำลายภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวนา ส่งผลให้เล้าข้าวถูกลดบทบาทและความสำคัญลง

คำสำคัญ: เล้าข้าว, ภาพสะท้อน, ภูมิปัญญา, ชาวนาอีสาน

^๑ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (ศูนย์การศึกษาบึงกาฬ)

Rice Barns: A Reflection of Isan Farmers' Wisdom

*Sunit Hemanil**

Abstract

This article aimed to examine Isan farmers' wisdom and belief in constructing rice barns. This was done by investigating related literatures and field surveying through in-depth interview. Semi-structured interview was also selected to collect the data. To analyze the data, all the acquired information was categorized, interpreted to view relation of the farmers' wisdom and belief, and concluded to reveal toward descriptive results.

The findings found that a rice barn was so important to Isan farmers that they must pursue the following traditional sanctity: 1) only good quality of materials were selected to construct the rice barn, 2) shapes, structures, positioning, and direction of the rice barn must be according to their inherited sanctity, and 3) used materials of rice barn construction must not be utilized in housing construction. Unfortunately, the farmers' ways of life today was altered according to globalization. New values had affected the old traditional wisdom and belief that a rice barn was overshadowed.

Keywords: rice barns, reflection, wisdom, Isan farmers

* A lecturer in Department of Public Administration, Udon Thani Rajabhat University (Buengkan Campus), Thailand

๑. บทนำ

ภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่การเกษตรมากที่สุดของประเทศ ชาวอีสานส่วนใหญ่นิยมทำนาปลูกข้าวมาตั้งแต่อดีต ข้าวจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อดำรงชีวิตและเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและความเชื่อหลายอย่าง อาทิ ความเชื่อเรื่อง “พระแม่โพสพ” ที่เชื่อกันว่าเป็นเทพธิดาที่ปกป้องรักษาข้าว ความเชื่อเกี่ยวกับการแห่ นางแมว และบุญบังไฟ ที่เชื่อกันว่าเป็นพิธีกรรมที่ทำให้ฝนตกตามฤดูกาลและมีน้ำท่าที่อุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการทำนา รวมถึงพิธีสู่ขวัญข้าว บุญคูณลาน บุญข้าวสี และพิธีสู่ขวัญเฒ่าข้าว เป็นต้น การทำนาของชาวนาย่อมปรารถนาที่จะได้ข้าวที่มีคุณภาพและปริมาณที่เพียงพอต่อการบริโภคในรอบปี ดังนั้นหลังเสร็จสิ้นจากการเก็บเกี่ยว ชาวนาจึงนำผลผลิตที่ได้เก็บรักษาไว้ในเฒ่าข้าว ทำให้ชาวนาอีสานเชื่อว่า “เฒ่าข้าว” เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์และบ่งบอกถึงความขยันหมั่นเพียรฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย ดังนั้นในกระบวนการต่างๆ ของการก่อสร้างเฒ่าข้าว จึงต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ทั้งนี้ในปัจจุบันด้วยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ผนวกกับลัทธิบริโภคนิยมที่ทะลักเข้าสู่สังคมไทย ซึ่งสังคมชาวนาอีสานก็ได้รับผลกระทบจากระบบดังกล่าว จึงต้องหันไปทำการเกษตรแบบธุรกิจการทำนาหรือเน้นการผลิตแบบกึ่งอุตสาหกรรมที่ต้องการผลผลิตในปริมาณที่มาก พึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่เพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้ต้องระดมทรัพยากรเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูง แต่กลับสวนทางกับราคาข้าวที่ตกต่ำ ทำให้จำเป็นต้องจำหน่ายทันทีหลังการเก็บเกี่ยว โดยไม่เก็บรักษาข้าวเปลือกไว้ เนื่องจากมีความจำเป็นต้องใช้เงินอย่างเร่งด่วน เพื่อชำระหนี้สินต่างๆ อาทิ ค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องมือการเกษตร เป็นต้น ถึงกระนั้นก็ตามเหตุปัจจัยดังกล่าวไม่ได้บั่นทอนความน่าสนใจของเฒ่าข้าวลดน้อยลง แต่กลับเป็นแรงผลักดันให้ต้องศึกษา ค้นคว้า ถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวนาอีสานในการก่อสร้างเฒ่าข้าว ให้คนรุ่นใหม่ในภูมิภาคและผู้คนต่างภูมิภาคได้รับรู้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและความเชื่อในการก่อสร้างเฒ่าข้าวของชาวนาอีสานที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อน

ภาพที่ ๑ ภาพเล่าข่าว, ภาพโดย : นายสุนิตย์ เหมนิล วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาและความเชื่อ หมายถึง ครรลองหรือแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการก่อสร้างเล่าข่าวที่ชาวนาอีสานได้รับการถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อน

ข้อห้าม (ชะล่า) หมายถึง สิ่งที่ผิดครรลองปฏิบัติและต้องหลีกเลี่ยงเกี่ยวกับการก่อสร้างหรือดัดแปลงเล่าข่าว ซึ่งหากไม่ปฏิบัติตามจะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในครัวเรือน

ชาวนาอีสาน หมายถึง ชาวนาที่ปลูกข้าวนาปี มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคอีสาน อายุ ๕๐ ปีขึ้นไป และเคยก่อสร้างเล่าข่าวประจำครัวเรือนของตนเอง (ข้าวนาปี หมายถึง ข้าวที่เพาะปลูกในฤดูฝนระหว่างวันที่ ๑ พฤษภาคม ถึง ๓๑ ตุลาคมของปีเดียวกัน (ศูนย์สารสนเทศการเกษตร, ๒๕๕๘, น. ๗))

ขอบเขตการศึกษา

ด้านพื้นที่ คือ ภาคอีสาน จำนวน ๓ จังหวัด คือ อุดรธานี หนองคาย และ บึงกาฬ

ด้านเนื้อหา คือ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและความเชื่อเกี่ยวกับการก่อสร้าง เล้าข้าวของชาวนาอีสาน ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อน

ด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ชาวนาอีสานที่มีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไปและเคยก่อสร้าง เล้าข้าวประจำครัวเรือนของตนเอง

วิธีการศึกษา

ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ คือ ชาวนาอีสานที่มีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไปและเคยก่อสร้าง เล้าข้าวประจำครัวเรือนของตนเอง

ทั้งนี้การสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาได้กำหนดแนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interviews) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่อยู่ในระหว่างแบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured interviews) และแบบมีโครงสร้าง (structured interviews) กล่าวคือ เป็นแนวคำถามที่ได้มีการเตรียมไว้ก่อนแต่ไม่ได้เข้มงวดกับคำถาม สามารถมีคำถามใหม่ขึ้นมาได้ระหว่างการสนทนา ซึ่งจะทำได้ข้อมูลที่น่าสนใจ ครอบคลุมและครบถ้วน โดยใช้โทรศัพท์มือถือบันทึกเสียงระหว่างการสนทนา เพื่อให้การสัมภาษณ์เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นธรรมชาติ ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากที่ได้ข้อมูลครบถ้วนแล้ว ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาความเป็นไปได้ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ตามลักษณะของข้อมูลและสิ่งที่ค้นพบตามประเด็นที่ศึกษา หลังจากนั้นนำมาวิเคราะห์ตีความและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ เพื่อสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย จากข้อมูลทั้งหมด และนำเสนอผลการศึกษาโดยวิธีการพรรณนา

๒. ภาคอีสาน: การตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิต

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่เรารู้จักและเรียกว่า “ภาคอีสาน” ในปัจจุบันประกอบด้วย ๒๐ จังหวัด คือ เลย หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ อุดรธานี

สกลนคร นครพนม มุกดาหาร ชัยภูมิ ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร อำนาจเจริญ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และนครราชสีมา รวมพื้นที่ ๑๗๐,๒๑๘ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑ ใน ๓ ของพื้นที่ประเทศไทย (สุวิทย์ อิศาสวัสดิ์, ๒๕๕๗, น. ๑)

คำว่า “อีสาน” มีรากมาจากภาษาสันสกฤต สะกดว่า “อิสาน” หมายถึง นามพระคิเว ผู้เป็นเทพดาประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ แต่คำบาลีเขียน “อีสาน” ฝ่ายไทยขีมีรูปคำจากบาลีมาใช้ หมายถึง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มใช้เป็นทางการสมัยรัชกาลที่ ๕ ราว พ.ศ. ๒๔๔๒ ในชื่อ มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๔๙, น. ๑๒) ชาวอีสาน หรือ คนอีสาน จึงไม่ใช่ชื่อชนชาติหรือเชื้อชาติเฉพาะของอีสาน แต่เป็นชื่อทางวัฒนธรรม มีที่มาจากภูมิศาสตร์บริเวณที่เรียกอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของไทย) เลยสมมุติเรียกคนกลุ่มนี้อย่างรวมๆ กว้างๆ ว่าชาวอีสาน หรือคนอีสาน (เรื่องเดียวกัน, น. ๔๔) คำว่าอีสานจึงเป็นคำที่มีความหมายสะท้อนถึงความสัมพันธ์โดยมองศูนย์กลางคือกรุงเทพฯ กับดินแดนที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ภูมิประเทศของภาคอีสานมีลักษณะคล้ายแอ่งกระทะใหญ่ ๒ แอ่ง คือ แอ่งสกลนครและแอ่งโคราช กล่าวคือ แอ่งสกลนคร อยู่ตอนเหนือ เขตจังหวัดเลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร และนครพนม ตอนเหนือและตอนตะวันออกเฉียงของแอ่งมีลำแม่น้ำโขงเป็นขอบ ส่วนตอนใต้และตะวันตกมีเทือกเขาภูพาน มีลำน้ำสำคัญๆ ได้แก่ ลำน้ำโขง ลำน้ำห้วยหลวง ลำน้ำสงคราม ลำน้ำก่ำและลำน้ำพุง เป็นต้น ส่วนแอ่งโคราช ซึ่งอยู่ทางตอนใต้เป็นแอ่งใหญ่กว่าแอ่งสกลนครมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะคือมีบริเวณที่สูงเป็นขอบอยู่โดยรอบแล้วค่อยๆ ลาดลงสู่ที่ลุ่มต่ำน้ำท่วมถึงในบริเวณตอนกลาง ลำน้ำสำคัญที่อำนวยความสะดวกให้แก่แอ่งโคราช คือ แม่น้ำมูล แม่น้ำชี และแม่น้ำสาขา ทำให้ทั้งสองแอ่งในภาคอีสานเกิดบริเวณที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกและตั้งหลักแหล่ง (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๖, น. ๓-๖)

ทั้งนี้จากปัจจัยเกื้อหนุนทางด้านภูมิศาสตร์ ตลอดจนวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และความเชื่อต่างๆ ที่ได้รับการส่งต่อมาจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันชาวชนบทในอีสานส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน คือ มีอาชีพเกษตรกรรม ยึดมั่นในหลักศีลธรรมคำสอนตามหลัก

พระพุทธศาสนา และเคารพกตัญญูต่อบรรพบุรุษ วิถีชีวิตเช่นนี้สะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมในวิถีปฏิบัติ (รัตนาศิริพูล, ๒๕๔๓, น. ๑๕๑) อย่างไรก็ตามอาชีพเกษตรกรรมของชาวอีสานมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ ที่สำคัญได้แก่การปลูกข้าว ปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพด ยางพารา ตลอดจนพืชผลทางการเกษตรอื่นๆ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับเป็นอัตราส่วนแล้ว พื้นที่เฉพาะภาคการเกษตรส่วนใหญ่เน้นการปลูกข้าวมากที่สุด ทำให้ในแต่ละปีชาวนา ได้ผลผลิตคือข้าวเปลือกเป็นจำนวนมาก จึงจำเป็นต้องมีสถานที่สำหรับการเก็บรักษา เนื่องจากเป้าประสงค์หลักในการปลูกข้าว จำแนกได้ ๒ ประเด็น คือเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและเพื่อขาย ซึ่งทั้งสองต่างมีความจำเป็นต้องใช้เล้าข้าวเพื่อเป็นสถานที่สำหรับเก็บรักษาทั้งสิ้น

การศึกษาของวิโรฒ ศรีสุโร (๒๕๔๐, น. ๑๗๐) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ “เล้าข้าว” เปรียบประดุจท้องพระคลังมหาสมบัติของชุมชน เสมือนขุมอาหารซึ่งหากขาดแคลนแล้ว ไม่มีผู้ใดจะมีชีวิตอยู่ได้ จึงก่อให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับเล้าข้าว อันถือเป็นเรื่องใหญ่ ส่วนเบญจวรรณ นาราสัจจ์ (๒๕๕๒, น. ๓๑) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีข้าวเปลือกไว้ในเล้าข้าวของชาวนา ถือได้ว่ามีความมั่นคงทางอาหาร หากมีข้าวเก็บเต็มเล้าก็เป็นความอุ่นใจในการมีอาหารหลักไว้บริโภค ดังนั้นชาวนาอีสานจึงได้ให้ความสำคัญต่อการก่อสร้าง โดยการนำภูมิปัญญาที่ส่งต่อจากคนรุ่นก่อน ผสมกับความเชื่อในท้องถิ่น เป็นแรงผลักดันที่สำคัญในการออกแบบและก่อสร้าง ตลอดจนการจัดหาวัสดุที่มีคุณภาพเพื่อให้เล้าข้าว สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีระยะเวลาการใช้งานที่ยาวนาน

๓. บทวิเคราะห์: ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวนาอีสานผ่านการก่อสร้าง “เล้าข้าว”

ข้าวเปลือกเป็นสมบัติอันล้ำค่าของครัวเรือน เนื่องจากต้องแลกมาด้วยหยาดเหงื่อ แรงกาย เงินทุน และทรัพยากรอื่นๆ เป็นจำนวนมาก บรรพบุรุษได้ปลูกฝังให้ลูกหลานรู้จักทำนาและเก็บข้าวไว้กินให้เพียงพอตลอดทั้งปี ฉะนั้นชาวนาอีสานจึงสร้างเล้าข้าวไว้ประจำครัวเรือนของตนเอง เพื่อเก็บรักษาสมบัติดังกล่าว การก่อสร้างจึงต้องมีความพิถีพิถัน ให้ความสำคัญต่อการออกแบบและการเลือกวัสดุ

ตลอดจนต้องคำนึงถึงครรลองปฏิบัติที่ได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดมา โดยมีรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

ภาพที่ ๒ ภาพเล่าข้าวของนายทวี ไชยเดช (ซ้ายมือ) อายุ ๖๖ ปี ชวนาบ้านหนองนาคำ หมู่ ๑ ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี สัดส่วนยกพื้นสูง ๑ เมตร ความกว้าง ๒ เมตร ความสูง ๒ เมตร ความยาว ๒.๕ เมตร ขานยื่นออกจากตัวเสา ๐.๙ เมตร หลังคาจั่วสองด้านเท่ากัน ชายคายื่นออกมา ๐.๕ เมตร, ภาพโดย : นายสงคาม เหมนิล วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.

ภาพที่ ๓ ภาพเต้าข้าวของนายบุญเรือน ชาวเกียน อายุ ๕๘ ปี ชาวบ้านคำแสน หมู่ ๑๑ ตำบลชุมช้าง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย สัดส่วนยกพื้นสูง ๐.๘ เมตร ความกว้าง ๑.๕ เมตร ความสูง ๒ เมตร ความยาว ๓ เมตร ขานยื่นออกจากตัวเต้า ๐.๕ เมตร หลังคาจั่วสองด้านเท่ากัน ชายคายื่นออกมา ๐.๖ เมตร, ภาพโดย : นางสาววรรณฤดี โลกธาตุ วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ภาพที่ ๕ ภาพเล่าข้าวของนางบัวไข ป้องกันภัย อายุ ๗๔ ปี ชาวบ้านท่าโฮ หมู่ ๑ ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี สัตส่วนยกพื้นสูง ๑.๕ เมตร ความกว้าง ๒.๕ เมตร ความสูง ๓ เมตร ความยาว ๔ เมตร ชานยื่นออกจากตัวเล่า ๑.๕ เมตร หลังคาจั่วสองด้านเท่ากัน ชายคายื่นออกมา ๐.๖ เมตร มีเพิงหรือเทปยื่นออกมา ยาว ๔ เมตร, ภาพโดย : นางสาวอัณชลี ศรีปัตทุม วันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๙.

๓.๑ ภูมิปัญญาในการก่อสร้าง “เล่าข้าว”

ก. รูปทรงของเล่าข้าว มีลักษณะเป็นโรงเรือนขนาดไม่ใหญ่มากนัก ทั้งนี้ขนาดเล็ก-ใหญ่ ขึ้นอยู่กับผลผลิต (ข้าวเปลือก) ที่ชาวนาต้องเก็บรักษาไว้ในเล่าข้าว หากชาวนามีผลผลิตมากเล่าข้าวก็จะมีขนาดใหญ่ หากมีผลผลิตน้อยเล่าข้าวก็จะมีขนาดเล็ก (ทวี ไชยเดช, สัมภาษณ์, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙) พื้นที่ภายในควรมีการแบ่งกันเป็นสัดส่วนเพื่อแยกประเภทของ ข้าวเปลือกแต่ละชนิด เช่น ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า เพื่อป้องกันไม่ให้ข้าวผสมกัน (บัวไข ป้องกันภัย, สัมภาษณ์, ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙) โดยมากแล้วพบว่าเล่าข้าวจะมีลักษณะรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า เนื่องจากเป็นรูปทรงที่มีความเหมาะสมและสะดวกในการใช้งาน ตลอดจนบางหลังยังพบว่ามีการ

สร้างขานเล้าขึ้นตัวออกมาจากตัวเล้า เพื่อใช้สำหรับเป็นส่วนพักข้าวเปลือกในระหว่าง การลำเลียงข้าวเข้า-ออกด้วย

ข. โครงสร้างของเล้าข้าว โครงสร้างของตัวเล้ากับผนังจะแยกเป็น อิสระจากกัน ประกอบด้วยส่วนที่สำคัญคือ เสา เคร่า กะทอต ออกไก่ จันทัน นิยม ทำจากไม้เนื้อแข็ง ซึ่งมีขนาดหน้า ๓ ถึงหน้า ๖ ที่ได้จากการเสียมมาจากที่นาของ ตนเอง แต่ในช่วงหลังต้นไม้ขนาดใหญ่ในที่นามีจำนวนน้อยและถ้าตัดอาจผิดกฎหมาย จึงต้องซื้อไม้จากร้านจำหน่ายไม้แปรรูปแทน (ทวี ไชยเดช, สัมภาษณ์, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙) สอดคล้องกับการศึกษาของ ยง บุญอารีย์ (๒๕๕๕, น.๓๒) ที่ระบุว่า โครงสร้างของ เล้าข้าวเป็นอิสระกัน โดยใช้เสารับน้ำหนักของขาง (คาน) ขางจะรับน้ำหนักของพื้น ตง และกะทอต (พริง) ซึ่งถ่ายน้ำหนักมาจากผนัง โดยขาง กะทอต และผนังจะอยู่ ริมด้านในของเสา ส่วนผนังภายนอกจะมีเคร่าตีรัดเอาไว้รับแรงถีบ ซึ่งการออกแบบ ให้เสาลอยอยู่ภายนอกอย่างอิสระจากผนัง เพื่อให้เสาช่วยรับแรงถีบที่เกิดจาก กองข้าวภายในวัสดุที่ใช้ทำโครงสร้างจึงต้องแข็งแรงมาก

ค. เสาของเล้าข้าว มีทั้งเสาปูนและเสาไม้ ถ้าหากเป็นเสาไม้ชาวนา มักใช้หินรองไว้ที่ฐานเพื่อรับน้ำหนัก แต่ส่วนใหญ่นิยมใช้เสาปูน ฝังลงดินเททับด้วย ปูนซีเมนต์ เนื่องจากมีความทนทานสามารถรับน้ำหนักได้มากและยังสามารถป้องกัน ปลวก และแมลงต่างๆ ได้ดีอีกด้วย (พนม นาชาญ, สัมภาษณ์, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙) แต่สิ่งที่พบเห็นได้โดยทั่วไปและนิยมสร้างเหมือนๆ กัน คือ ชาวนานิยมยกเสาชันสูง จากพื้นดิน ประมาณ ๑-๑.๕ เมตร เนื่องจากมีเหตุปัจจัยที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ กล่าวคือ ๑) ป้องกันแมลงต่างๆ ๒) ป้องกันน้ำฝนและความชื้น ๓) ความสะดวก ในการลำเลียงข้าวเข้า-ออก (บุญเรือง สุริยพันธ์, สัมภาษณ์, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๙) แต่อย่างไรก็ตามหากบริเวณที่ตั้งเล้าข้าวอยู่ในพื้นที่ลุ่มหรือบริเวณที่มีน้ำขังในฤดูฝน จะมีการยกเสาชันสูงกว่าปกติ ดังนั้นการยกพื้นจึงเป็นการป้องกันความชื้นจากดิน ไม่ให้ก่อความเสียหายแก่ข้าวเปลือกได้ ทั้งนี้การยกพื้น สูงต่ำจึงมีนัยยะสัมพันธ์ กับการใช้ประโยชน์และบริบทของที่ตั้ง (สุคนธรจ นาดี, ๒๕๕๖, น. ๓๒) นอกจากนี้การยกพื้นขึ้นสูงยังสามารถใช้ประโยชน์จากใต้ถุนของเล้าข้าวได้ด้วย เช่น การปรับปรุงให้เป็นเล้าเปิด เล้าไก่ ใช้เก็บรักษาเกลือ ไหมปลาร้า เป็นต้น

ง. พื้นของเส้าข้าว พื้นจะทำจากไม้เนื้อแข็งเลื่อยเป็นแผ่น (ไม้แป้น)

ตามความยาวของตัวเส้า แผ่นไม้ที่นำมาทำเป็นพื้นต้องมีความหนาพอสมควร เนื่องจากส่วนพื้นจะเป็นบริเวณที่ต้องรับน้ำหนักมาก ทั้งนี้พบว่าบาง หลังพื้นด้านในจะมีสังกะสีแผ่นเรียบหรือไม้ที่ตายายเขียว (ตายเขียว) มาปูรองอีกชั้นหนึ่ง(หนูทิน ที่ตาอ่อน, สัมภาษณ์, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๙) ซึ่งในอดีตบริเวณพื้นที่ไม้แต่ละ แผ่นประกบกันไม่สนิท ชาวนาจะนิยมนำขี้วัว ขี้ควายมาอุด เพื่อไม่ให้ข้าวหล่นลงพื้น และยังสามารถป้องกันพวกปลวกและมอดได้เป็นอย่างดี (คำ โคตะมี, สัมภาษณ์, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๙)

จ. ผนังของเส้าข้าว ผนังด้านนอกจะทำจากไม้เนื้อแข็งที่เลื่อยเป็นแผ่น

ตามความยาวของตัวเส้า โดยแต่ละแผ่นจะไม่หนามากนัก เนื่องจากผนังจะไม่ได้รับน้ำหนักมาก โดยจะนำแต่ละแผ่นมาประกบกันให้สนิทตามแนวนอนขนานกับ พื้น เพื่อป้องกันแสงแดดและความชื้น ทั้งนี้ผนังด้านนอกอาจมีสังกะสีมาปิดที่ไม้อีกชั้นหนึ่ง เพื่อป้องกันน้ำฝนเวลาที่ฝนตกหนัก ส่วนผนังด้านในจะมีตายายเขียว กันตามผนัง เพื่อป้องกันไม่ให้ข้าวหล่นลงพื้น รวมทั้งสามารถป้องกันนกและหนูได้ด้วย (หนูทิน ที่ตาอ่อน, สัมภาษณ์, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๙) สอดคล้องการศึกษาของฤทธิชัย ศรีจวน และชูพงษ์ ทองคำสมุทร (๒๕๕๙, น. ๑๓๓) ซึ่งทั้งสองได้ชี้ให้เห็นว่า วัสดุในการทำผนังเส้าข้าวนิยมใช้ไม้และสังกะสีเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามการใช้ไม้มีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ ส่วนใหญ่นิยมใช้สังกะสีแทน

ฉ. ประตูของเส้าข้าว นิยมทำจากไม้เนื้อแข็งเป็นแผ่นเหมือนกันกับ

ผนัง รูปแบบของประตูจะไม่ซับซ้อนมากนัก มีขนาดพอเหมาะที่ให้คนสามารถเดินเข้า-ออกได้ ส่วนใหญ่นิยมทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวตั้ง มีวงกบและบานพับประตู เพื่อให้สามารถเปิด-ปิดได้สะดวก ยกสูงขึ้นมาจากพื้นของเส้าข้าวประมาณ ๘๐-๙๐ เซนติเมตร เพื่อป้องกันข้าวหล่นลงพื้นขณะเปิด-ปิด ซึ่งสอดคล้องกับวิโรดม ศรีสุโร (๒๕๕๐, น. ๑๖๘) ที่กล่าวว่าประตูเส้าข้าว นิยมใช้ไม้แผ่นกระดานวางซ้อนกัน สามารถชักเข้าออกได้ โดยมีร่องไว้ที่วงกบทั้งสองข้าง ปัจจุบันทำเป็นประตูเปิดปิดเหมือนประตูบ้าน

ช. หลังคาของเส้าข้าว นิยมใช้หลังคาเป็นสังกะสี เนื่องจากมีความ

ทนทานและในปัจจุบันราคาก็ไม่สูงมากนัก มีชายคายื่นออกไปโดยรอบประมาณ ๖๐-๙๐ เซนติเมตร เพื่อป้องกันแสงแดดและน้ำฝน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วนิยมสร้างหลังคาแบบจั่ว

แบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ ๑) หลังคาจั่วสองด้านยาวเท่ากัน มีสันยกสูงขึ้นตรงกลาง โดยผืนหลังคามีความลาดเอียงทั้งสองด้านเท่ากัน ๒) หลังคาจั่วสองด้านยาวไม่เท่ากัน ซึ่งโครงสร้างหลักของหลังคาเหมือนกับรูปแบบที่ ๑ แต่สิ่งที่แตกต่างกัน คือ จะมีส่วนต่อขยายหรือที่ชานาเรียกว่า “เทิบ” ยื่นออกมาจากตัวแล้ว ทำให้อีกด้านมีความยาวมากกว่าปกติ ส่วนที่ยื่นออกมานี้หากหรือถอนจะไม่กระทบต่อโครงสร้างหลักของตัวแล้ว ข้อดี สามารถนำรถไถ เครื่องมือทางการเกษตร หรือแม้แต่วัสดุจากรานยนต์มาเก็บไว้ บริเวณส่วนต่อขยายได้ ส่วนข้อเสียคือ ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมในการก่อสร้าง

ข. เพดานของเสาข้าว มีทั้งปล่อยโล่ง โดยไม่ได้นำอะไรมานำปิด เนื่องจากเพื่อให้อากาศระบายได้ดี และประหยัดค่าใช้จ่าย แต่บางหลังพบว่าชานาได้นำตาข่ายเขียวหรือไม้ก็เป็นลวดตาข่ายมาปิดบริเวณเพดาน เพื่อป้องกันนกและหนูที่จะเข้าไปในตัวเสาข้าวแล้วสร้างความเสียหายให้กับข้าวเปลือกได้ (ทวี ศรีปัดทุม, สัมภาษณ์, ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๙)

สิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่าง คือ ด้วยเสาข้าวมีการยกพื้นสูงตั้งที่กล่าวไว้แล้ว ชานาส่วนใหญ่จึงนิยมสร้างบันไดที่เป็นอิสระจากโครงสร้างหลักของตัวแล้ว สามารถโยกย้ายได้ มีความสูงประมาณ ๑-๑.๕ เมตร เจลี่ย ๓-๕ ชั้น เพื่อความสะดวกสำหรับการเดินขึ้น-ลง ในขณะที่ลำเลียงข้าวเข้า-ออกจากตัวแล้ว ซึ่งหากช่วงที่ไม่ใช้ประโยชน์ ชานาจะยกบันไดขึ้นเก็บไว้ที่ชานแล้ว

๓.๒ ข้อห้าม (ชะล่า) และความเชื่อในการก่อสร้าง “เสาข้าว

ข้อห้าม (ชะล่า) และความเชื่อเกี่ยวกับการก่อสร้างเสาข้าวที่ชานาอีสานได้รับการถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อนที่สำคัญ ดังนี้

ก. การวางตำแหน่งเสาข้าว นิยมสร้างไว้ในตำแหน่งที่ไม่ห่างจากตัวบ้านมากนัก ซึ่งตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชานาอีสานเชื่อว่าการวางตำแหน่งเสาข้าวควรตั้งอยู่บริเวณด้านข้างหรือด้านหลังของตัวบ้าน และห่างจากตัวบ้านในระยะที่มองเห็นได้ง่าย เนื่องจากพื้นที่ที่เคยตั้งเสาข้าวแล้ว จะปลูกบ้านใส่ไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ดี หากฝ่าฝืนบ้านหลังนั้นจะมีความเดือนร้อน (หนูทิน ทิตาอ่อน, สัมภาษณ์, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๙) ซึ่งการที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากตัวบ้านยังสามารถป้องกันการถูกขโมยข้าวได้อีกด้วย แต่ก็ไม่ควรอยู่ใกล้ตัวบ้านมากเกินไป

เนื่องจากหากมีลมพายุมา อาจพัดพาฝุ่นละอองจากตัวเสาข้าว เข้ามาในบ้านที่ปัก
อาศัยได้ (สายทอง ราชวงศ์, สัมภาษณ์, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙) นอกจากนั้นงานศึกษา
ของสามารถ สิริเวชพันธุ์ และสุพล ปวรจารย์ (๒๕๓๗, น. ๑๐๑) ได้ชี้ให้เห็นถึง
ความสำคัญของการเว้นที่ว่างระหว่างที่ปักอาศัยกับเสาข้าว โดยจุดมุ่งหมายเพื่อใช้
พื้นที่ว่างโล่ง (ลาน) สำหรับกองและนวดข้าวหรือเป็นลานอเนกประสงค์เพื่อใช้
ประโยชน์ในการจัดงานต่างๆ ได้อีกด้วย

ข. การหันทิศทางของเสาข้าว ชาวนาอีสานเชื่อว่า การหันทิศทางของ
เสาข้าว ควรหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือตะวันตกขึ้นอยู่กับความเหมาะสม แต่
ห้ามหันหน้าไปทางทิศเหนือ ซึ่งมีความเชื่อที่สืบทอดกันมาว่าทิศเหนือ เป็นทางปากข้าง
ถ้าหันหน้าไปทางทิศนี้ จะเก็บข้าวไม่อยู่ มีสิ่งที่จะทำให้ข้าวเสียหาย จนทำให้ครัวเรือน
นั้นมีข้าวไม่พอกิน(สำราญ สอนโพธิ์, สัมภาษณ์, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙) สอดคล้อง
กับงานของวิโรฒ ศรีสุโร (๒๕๕๐, น. ๑๗๐-๑๗๑) ที่ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อห้ามในการหัน
ประตูเสา อย่านหันไปทางทิศเหนือ เพราะจะไปตรงกับปากข้าง ข้างจะกินข้าวหมด รวมทั้ง
ห้ามหันเข้าหาเรือนและตรงกับตำแหน่งทิศหัวนอนด้วย อย่างไรก็ตามตัวกำหนด
ทิศทางของเสาข้าวในปัจจุบัน เมื่อมีถนนเข้าสู่ตัวบ้าน ชาวนาจะตั้งเสาข้าวไว้ติดถนน
โดยมักหันหน้าออกสู่ถนน โดยจะคำนึงถึงความสะดวกสบายไม่ยึดถือตามความเชื่อ
หรือครรลองปฏิบัติอย่างในอดีตมากนัก (ยง บุญอารีย์, ๒๕๕๔, น. ๓๐)
เมื่อพิจารณาแล้วอาจเนื่องจากแนวปฏิบัติในการตั้งและหันทิศทางของเสาข้าว
เพื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับตัวบ้านที่ปักอาศัย ซึ่งการตั้งทิศทางของบ้านชาวนา
อีสานก็เชื่อว่าจะไม่ควรหันหน้าไปทางทิศเหนือเช่นกัน

ถึงกระนั้นก็ตาม จากการศึกษาพบว่าการวางตำแหน่งและการหันทิศทางของ
เสาข้าวในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นว่าชาวนาอีสานได้ให้ความสำคัญในสองประเด็นนี้อยู่พอ
สมควร ถึงแม้ว่าจะลดความเข้มข้นเรื่องคติความเชื่อในอดีตลงบ้าง ตามยุคสมัยที่
เปลี่ยนแปลงไป

ค. ห้ามต่อเกยเสาข้าวเป็นที่อยู่อาศัย จะทำให้ทำมาหากินไม่คุ้มปาก
ผู้ที่ปักอาศัยจะมีปัญหาเรื่องสุขภาพ ซึ่งถ้าหากพิจารณาให้เป็นเหตุเป็นผล คือ เนื่องจาก
เสาข้าวจะมีฝุ่นละอองอยู่เป็นจำนวนมาก ผู้ที่อยู่อาศัยอาจมีปัญหาระบบสุขภาพ จนไม่มี

เวลาทำมาหากิน สอดคล้องกับงานของเขาวลิต สิมสวย (๒๕๕๘, น. ๓๑) ที่ระบุว่า หากอยู่อาศัยใกล้ เล้าข้าว และนาผั้ว เล้าข้าวมาเป็นส่วนหนึ่งของที่พักอาศัย อาจทำให้ผู้อยู่อาศัยเกิดความไม่สบาย เกิดการระคายเคืองจากฝุ่นละอองที่เกิดจาก ข้าวได้ ส่งผลให้ต้องเสียเวลากับการรักษาสุขภาพจนทำให้หมดเงินหมดทองและ ไม่สามารถทำมาหากินได้

ง. ห้ามนำไม้และวัสดุที่เคยทำเป็นเล้าข้าวไปทำเป็นที่พักอาศัย เพราะ เชื่อว่าหากนำมาใช้จะส่งผลให้ผู้อยู่อาศัยเจ็บป่วย ทำมาหากินไม่ขึ้น เนื่องจากชาวนา อีสานมีความเชื่อว่า เล้าข้าว เป็นของสูงและมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษา เห็นได้จากก่อน นำข้าวเปลือกขึ้นเก็บในเล้า ชาวนาจะทำพิธีสู่ขวัญข้าว บูชาเล้าข้าวและพระแม่โพสพ ให้ปกปักรักษาสมาชิกในครัวเรือนให้มีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี (เหมือน กะตะศิลา, สัมภาษณ์, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙) โดยอดีตในวันที่นำข้าวเปลือกขึ้น เล้า จะมีการแต่งขัน ๕ และจัดอาหารคาวหวาน เช่น ต้มไก่บ้าน เหล้าขาว ไช้ไก่ต้ม ของหวาน รวมทั้งชาวนาจะนำใบคูณและใบยอ มาใส่บริเวณด้านหน้าขอบด้านบนของ ประตูเล้า เพื่อแสดงความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำ เล้าข้าว (คำ โคตะมี, สัมภาษณ์, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๙) จึงไม่เหมาะที่จะนำวัสดุจากเล้าข้าวมาทำเป็นที่อยู่อาศัยถ้าหาก นำมาทำถือว่าเป็นการลบหลู่ (วัสดี แก้วเกิด, สัมภาษณ์, ๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๙) ทั้งนี้ หากพิจารณาให้เป็นเหตุเป็นผล อาจเนื่องจาก เล้าข้าวส่วนใหญ่มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน โดยเฉลี่ยประมาณ ๒๐-๔๐ ปี หากจะรื้อถอนวัสดุต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นไม้ สังกะสี คงจะเกิดการชำรุดอยู่พอสมควรจึงอาจไม่เหมาะต่อการนำมาสร้างเป็นที่อยู่ อาศัย

จ. ห้ามสร้างเล้าข้าวไว้บริเวณพื้นที่น้ำท่วมขังหรือพื้นที่ต่ำ ซึ่งหาก พิจารณาให้เป็นเหตุเป็นผล คือ เพื่อป้องกันไม่ให้อายุการใช้งานสั้น เนื่องจากหาก ข้าวเปลือกเกิดความชื้นอาจทำให้เกิดรากงอกได้ ซึ่งแน่นอนว่าคงไม่สามารถนำมา บริโภคหรือจำหน่ายได้ ตลอดจนถ้าหากน้ำท่วมขังบริเวณโดยรอบเล้าข้าวคงไม่สะดวก ในการลำเลียงข้าวเข้า-ออกด้วย

อย่างไรก็ตามเมื่อยุคสมัยผ่านไป ข้อห้าม (ขะลำ) และความเชื่อ เกี่ยวกับการก่อสร้างเล้าข้าวของชาวนาอีสานที่บรรพบุรุษเคยได้ยึดถือและปฏิบัติ

อย่างเคร่งครัด แต่ปัจจุบันถูกลดความสำคัญลง เนื่องจากยึดหลักความสะดวกสบาย มากกว่าครองปฏิบัติเช่นในอดีต

๔. พลวัตของ “เล้าข้าว” ในมุมมองของชาวนาอีสาน

สำหรับสังคมชาวนาอีสาน เล้าข้าวถือเป็นสัญลักษณ์ประจำครัวเรือน มีประโยชน์หลักเพื่อใช้เก็บรักษาข้าวเปลือก นอกจากนั้นยังบ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ ความขยันหมั่นเพียร ฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจของเจ้าของอีกด้วย ตลอดจน ภูมิปัญญาในการก่อสร้างเล้าข้าว ที่ถือได้ว่าเป็นมรดกและเอกลักษณ์ที่สำคัญ แต่ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้สังคม เศรษฐกิจ และ เทคโนโลยีเกิดการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว สังคมชาวนาอีสานเป็นอีกสังคมหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากยุคดังกล่าว ทำให้กระบวนการปลูกข้าวเกิดการเปลี่ยนแปลง ตลอดจน การเปลี่ยนวิถีชีวิตที่คำนึงถึงความสะดวกสบายมากกว่าครองปฏิบัติในอดีต

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้ชาวนาอีสานได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ พลวัตและแนวโน้มของเล้าข้าว ดังนี้

ก. เล้าข้าวถูกลดบทบาท เนื่องจากในปัจจุบันชาวนาบางครัวเรือนจะไม่ใช้ เล้าข้าว โดยเลือกที่จะเก็บข้าวเปลือกใส่กระสอบแล้วนำมาวางเรียงกันไว้เลย โดยตั้ง กระสอบข้าวเปลือกไว้ส่วนใดส่วนหนึ่งของบ้านที่ไม่ใช่เล้าข้าว เช่น โรงครัว หรือ โรงเรือนที่มีพื้นเป็นปูนซีเมนต์ เนื่องจากสะดวกสบายมากกว่า ตลอดจนถึงเห็นในปัจจุบัน จะไม่มีการสร้างเล้าข้าวหลังใหม่ขึ้นมา มีเฉพาะหลังเก่าที่เคยใช้งานมานานแล้ว ซึ่งบางหลังอาจถึง ๒๐-๔๐ ปี (บุญเรือน ชาวเกียน, สัมภาษณ์, ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๙) รวมถึงส่วนใหญ่แล้วหากผู้พังหรือชำรุด จะไม่มีการซ่อมแซม รอเพียงแคว้นและ เวลาในการรื้อถอนเท่านั้น (บุญส่ง ไกรสอน, สัมภาษณ์, ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙)

ข. เล้าข้าวถูกลดความสำคัญ ปัจจุบันเกินครึ่งของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้าน ไม่มีเล้าข้าวแล้ว เหลือไว้แต่ความเชื่อ คนรุ่นหลังไม่ได้ให้ความสำคัญ ซึ่งอยากให้ ลูกหลานเก็บรักษาสิ่งที่บรรพบุรุษได้ยึดถือปฏิบัติมาในอดีต ชาวนารุ่นก่อนมีวิถีชีวิต การทำนาที่ส่วนหนึ่งได้ผูกติดกับเล้าข้าว (ผัน นุราช, สัมภาษณ์, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๙) จึงอยากให้อนุรักษ์ สิ่งถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสมบัติขึ้น

หนึ่งของชาวนาที่ควรเก็บรักษาเอาไว้ให้ลูกหลานในอนาคตได้รู้จัก หากลูกหลานชาวนารุ่นใหม่ ไม่รักษามรดกของคนรุ่นก่อนไว้ เล้าข้าวก็จะหายไปจากสังคมอีสานในไม่ช้า (เหมือน กะตะศิลา, สัมภาษณ์, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙)

ค. ความน่าเป็นห่วงเกี่ยวกับเล้าข้าว คนรุ่นใหม่ที่เป็นทายาทของชาวนา ไม่เลือกสานต่ออาชีพทำนาด้วยเหตุปัจจัยที่แตกต่างกันออกไปของแต่ละปัจเจกบุคคล ซึ่งถ้าหากเป็นอย่างนี้ต่อไปอีก ๑๐-๒๐ ปี เล้าข้าวที่เป็นการสร้างจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวนา อาจหายไปจากสังคมชาวนาอีสานก็ได้ จึงอยากให้ชาวนารุ่นใหม่รักษามรดกชิ้นนี้ไว้ (คำ โคตะมี, สัมภาษณ์, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๙)

ปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าชาวนาอีสานมีความกังวลใจอย่างยิ่งเกี่ยวกับบทบาทและสถานะของเล้าข้าวที่เป็นมรดกตกทอดทางภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ เนื่องจากชาวนารุ่นใหม่ไม่ได้สานต่อครุลงปฏิบัติที่คนรุ่นก่อนได้สร้างไว้ จึงมีความเป็นห่วงว่าอีกไม่นานเล้าข้าวคงเหลือไว้เพียงเรื่องเล่าและความทรงจำเท่านั้น

๕. บทสรุป

เล้าข้าว สำหรับชาวนาอีสานไม่ได้เป็นเพียงโรงเรือนหรือสถานที่สำหรับเก็บรักษาข้าวเปลือกเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาผ่านการก่อสร้างปรับปรุง และประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาให้เข้ากับคติความเชื่อ สภาพแวดล้อมและประโยชน์ในการใช้งาน

ในอดีตหากจะก่อสร้างเล้าข้าว นอกเหนือจากประโยชน์ในการใช้งาน จะต้องคำนึงถึงครุลงปฏิบัติและคติความเชื่อ อาทิ วัสดุที่นำมาสร้างต้องมีความแข็งแรงทนทาน รูปทรง โครงสร้าง ตลอดจนการวางตำแหน่งและการหันทิศทาง รวมถึงจะต้องคำนึงถึงข้อห้าม (ขะลำ) เช่น ห้ามต่อเกยเล้าข้าวเป็นที่อยู่อาศัย ห้ามสร้างในบริเวณพื้นที่ต่ำ และถ้าหากมีการรื้อถอนเล้าข้าวจะต้องไม่นำไม้มาสร้างเป็นที่อยู่อาศัย สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ในอดีตชาวนาได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แต่ปัจจุบันด้วยวิถีชีวิตและกระบวนการผลิตข้าวของชาวนาที่เปลี่ยนแปลงไป ตามกระแสสังคมทำให้เล้าข้าวถูกลดบทบาทและความสำคัญลง ดังนั้น ชาวนาอีสานควรอนุรักษ์และรักษาเล้าข้าว ตลอดจนองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญานี้ไว้ เพื่อให้เล้าข้าวมีพื้นที่และตัวตนในสังคมชาวนาอีสานและสังคมไทยสืบไป

บรรณานุกรม

- เขาวลิต สิมสวย. (๒๕๕๘). ภูมิปัญญาในการเก็บข้าวมีผลต่อรูปแบบและที่ตั้ง ของยุ่งข้าว บริเวณบ้านพักอาศัยในสังคมเกษตรกรรม. **วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์**, ๑๐ (๑), น. ๒๓-๓๒.
- เบญจวรรณ นาราลัจจ์. (๒๕๕๒). **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน**. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัย พหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ขอนแก่น.
- ยง บุญอารีย์. (๒๕๕๕). เล้าข้าวในวัฒนธรรมไท-อีสาน. **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์**, ๑๐ (ประจำปี ๒๕๕๕), น. ๒๔-๓๕.
- รัตนา ศิริพูล. (๒๕๕๓). **โครงการถิ่นฐานบ้านเรา “ร้อยเอ็ด”**. นนทบุรี: บริษัท เอส พี พรินตติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- ฤทธิชัย ศรีจวน และชูพงษ์ ทองคำสมุทร. (๒๕๕๙). การปรับปรุงฉนวนผนังยุ่งข้าวเพื่อ ลดการถ่ายเทความร้อน. **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัย ขอนแก่น**, ๑๕ (๒), น. ๑๓๓-๑๔๖.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (๒๕๕๐). “เล้าข้าว” ยุ่งฉางแห่งภูมิปัญญาอีสาน. **สารคดี**, ๑๒ (๑๔๓), น. ๑๖๗-๑๗๒.
- ศูนย์สารสนเทศการเกษตร. (๒๕๕๘). คำชี้แจงทางการเกษตร. **วารสารการ พยากรณ์ผลผลิตการเกษตร**, ๓๐ (๒).
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (๒๕๕๖). **แฉกหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้า ประวัติศาสตร์ไทย แอ่งอารยธรรมอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สามารถ ลีริเวชพันธุ์ และสุพล ปวราจารย์. (๒๕๓๗). **เรือนชนบท**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ ครอบช่าง.
- สุคนธระ นาดี. (๒๕๕๖). ภูมิปัญญาของเสวียนที่เก็บข้าวเปลือกในจังหวัดนครราชสีมา. **วารสารวิจัยสังคมมนุษย์**, ๑ (๒), น. ๒๑-๓๒.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (๒๕๕๙). **“พลังลาว” ชาวอีสาน มาจากไหน?**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มติชน.
- สุวิทย์ อิศราสวัสดิ์. (๒๕๕๗). **ประวัติศาสตร์อีสาน ๒๓๒๒-๒๕๔๘ เล่ม ๑**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

สัมภาษณ์

- คำ โคตะมี. สัมภาษณ์, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๙.
- ทวี ไชยเดช. สัมภาษณ์, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๙.
- ทวี ศรีปัดทุม. สัมภาษณ์, ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๙.
- บุญเรือง สุริยพันธ์. สัมภาษณ์, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.
- บุญเรือน ชาวเกียน. สัมภาษณ์, ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๙.
- บุญส่ง ไกรสอน. สัมภาษณ์, ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.
- บัวไข ป้องกันภัย. สัมภาษณ์, ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.
- ฝัน นุราช. สัมภาษณ์, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๙.
- พนม นาชาน. สัมภาษณ์, ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.
- วัสนดี แก้วเกิด. สัมภาษณ์, ๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๙.
- สายทอง ราชวงศ์. สัมภาษณ์, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.
- สำราญ สอนโพธิ์. สัมภาษณ์, ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙.
- หนูทิน ทีตาอ่อน. สัมภาษณ์, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๙.
- เหมือน กะตะศิลา. สัมภาษณ์, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙.